

Capitolul I. Moștenirea - reguli generale

Dreptul civil cuprinde „în rețeaua deasă a normelor sale întreaga viață omenească. El începe prin a se pleca asupra leagănului copilului, pătrunzând chiar în tainele concepțiunii, se ocupă de logodnă, organizează căsătoria, pentru a termina cu moartea și urmările asupra patrimoniului, adică cu succesiunea, denumită și moștenire sau ereditate”¹.

Dreptul patrimonial al familiei se compune din trei părți: *regimul matrimonial* (ce reglementează raporturile pecuniare dintre soți), *succesiunile* (care reglementează consecințele morții asupra patrimoniului defunctului) și *liberalitățile* (actele prin care, în general, persoana dispune cu titlu gratuit de bunurile sale)².

Secțiunea I. Definire, terminologie, reglementare

Potrivit art. 557 alin. 1 C. civ., „Dreptul de proprietate se poate dobândi, în condițiile legii, prin convenție, *prin moștenire legală sau testamentară ...*” (s.n.).

Din dispozițiile de mai sus, rezultă că termenul de „succesiune” poate fi înțeles în două sensuri.

În *sens larg*, succesiunea este un mod de dobândire a proprietății *inter vivos* (de exemplu, prin contracte sau prescripție achizitivă).

În *sens restrâns* (sensul său propriu) succesiunea „este transmiterea patrimoniului unei persoane fizice decedate către una sau mai multe persoane în ființă” (art. 953 C. civ.).

Din analiza definiției de mai sus rezultă că:

- a) moștenirea este *o transmisiune* de patrimoniu;
- b) obiectul transmisiunii este *un patrimoniu* (drepturi și obligații luate împreună);
- c) transmisiunea se face de la *o persoană decedată*, către *una sau mai multe persoane* (fizice sau juridice);

¹ A se vedea M. Eliescu, *Curs de succesiuni*, Editura Humanitas, București, 1997, p. 13 (curs predat de autor la Facultatea de Drept din București, în anul universitar 1946-1947).

² A se vedea M. Grimaldi, *Droit civil. Successions*, Litec, Paris, 2001, p. 2.

d) persoana de la care se transmite moștenirea este *numai o persoană fizică*, regulile care guvernează moștenirea *neputându-se aplica în cazul încetării existenței unei persoane juridice* (pentru care operează reguli specifice);

e) persoanele care dobândesc moștenirea trebuie să fie *în ființă* (să existe), neavând relevanță dacă sunt persoane fizice, persoane juridice sau statul.

Noul cod civil a adoptat termenul de „moștenire” (de exemplu, „Moștenirea unei persoane se deschide în momentul decesului acesteia” - art. 954 alin. 1 C. civ.), dar nu a renunțat nici la termenul de „succesiune”¹ (de exemplu, moștenirile vacante se constată prin certificatul de „vacanță succesorală” – art. 553 alin. 2 C. civ.). Mai rar, în doctrină, în aceeași accepțiune se întâlnește și termenul de „ereditate”.

Putem admite că, în principiu, în materia dreptului de moștenire, noțiunile de „moștenire” și „succesiune” *sunt sinonime*, folosirea lor diferențiată pe parcursul prezentei lucrări fiind dictată exclusiv din considerente de formă.

Prin moștenire, în sensul său restrâns (*mortis causa*) se poate înțelege: atât *transmisiunea* patrimoniului persoanei decedate, dar și *masa succesorală* (patrimoniul succesoral)².

În principal, persoanele care interesează dreptul de moștenire sunt: persoana decedată (defunctul, al cărui patrimoniu se transmite) și persoana (persoanele) care dobândește (dobândesc) patrimoniul lăsat de defunct.

¹ Deși Noul cod civil trimite în special la „moștenire”, termenul de „succesiune” (lat. *successio* – înlocuire) este cel puțin, la fel de uzitat, în domeniu; a se vedea M. Eliescu, *Moștenirea și devoluțiunea ei în dreptul R.S.R.*, Editura Academiei, București, 1966, p. 19. Opinăm în favoarea termenului de „succesiune” consacrat în doctrina națională și europeană (dar și legislația nord-americană, a se vedea Codul civil din Québec).

² A se vedea Fr. Deak, *Tratat de drept succesoral*, Editura Actami, București, 1999, p. 6. Aparent, s-ar putea înțelege și că termenul de „succesiune” privește numai moștenirea legală (*ab intestat*). Interpretarea nu poate fi reținută, printre altele, deoarece însăși doctrina franceză recunoaște că „*el (testamentul – s.n.) este, prin esență, act succesoral, reglementat de dreptul de moștenire*”; a se vedea M. Grimaldi, *op. cit.*, p. 3.

Defunctul (persoana despre a cărei moștenire este vorba) se mai numește și „autor” (de exemplu, autorul comun al comoștenitorilor), dar și *de cuius*, abreviere din formula dreptului roman „*is de cuius succesione (rebus) agitur*” (cel despre a cărui moștenire/bunuri este vorba)¹.

Persoanele care dobândesc patrimoniul defunctului se numesc, în general, *moștenitori* sau *succesori* (uneori urmași).

În cazul moștenirii testamentare, cel care lasă moștenirea se numește *testator*, iar dobânditorul *legatar* (universal, cu titlu universal sau cu titlu particular).

Precizăm că dreptul de moștenire a consacrat, de-a lungul timpului, o serie de termeni „aparent arhaici”, precum: „nevrednicia” succesorală, „transmisiunea și împărțeala” moștenirii, „exheredarea” moștenirii etc., pe care Noul cod civil, fie le-a eliminat, fie le-a „modernizat”. Apreciem că încercarea de cosmetizare (inconsecventă, uneori) a unor instituții intrate deja în limbajul juridic curent nu este de natură să aducă avantaje (ba, din contră).

Moștenirea este garantată prin dispozițiile art. 46 din Constituția României.

Cele mai importante reglementări sunt cuprinse în Codul civil, Cartea a IV-a, intitulată „Despre moștenire și liberalități”, Titlul I „Dispoziții referitoare la moștenire în general” (art. 953-962); Titlul II „Moștenirea legală” (art. 963-983); Titlul III „Liberalitățile” (art. 984-1099) și Titlul IV „Transmisiunea și partajul moștenirii” (art. 1100-1163).

Potrivit art. 91 din Legea nr. 71/2011, moștenirile deschise înainte de intrarea în vigoare a Noului cod civil sunt supuse legii în vigoare la data deschiderii moștenirii (Codul civil de la 1864).

Secțiunea a II-a. Felurile moștenirii

Potrivit art. 955 alin. 1 C. civ., patrimoniul succesoral „se transmite *prin moștenire legală*, în măsura în care cel care lasă moștenirea nu a dispus altfel *prin testament*” (s.n.).

¹ Utilizarea termenului s-a impus mai ales din cerințe gramaticale, folosindu-se, de exemplu, formula „moartea lui *de cuius*”, fiind oarecum impropriu să se vorbească de „moartea defunctului”.

În consecință, după izvorul vocației succesoriale a celor care dobândesc patrimoniul defunctului, moștenirea este de două feluri: *legală și testamentară*.

§ 1. Moștenirea legală

Moștenirea este legală când transmisiunea *mortis causa* a patrimoniului succesoral are loc *în temeiul legii*¹.

Moștenirea legală intervine, de regulă, numai în cazul în care cel care lasă moștenirea nu a dispus în timpul vieții de averea sa prin testament².

Moștenirea este legală și în cazul în care defunctul a lăsat testament, însă acesta nu cuprinde întreaga masă succesorală ori cuprinde alte dispoziții decât cele referitoare la transmiterea patrimoniului succesoral (de exemplu, înlăturarea de la moștenire a unei rude etc.).

În acest din urmă caz, dacă cel înlăturat este *moștenitor rezervatar*, el va culege totuși o parte din moștenire împotriva voinței testatorului, în calitate de moștenitor legal rezervatar. Astfel, o parte din patrimoniul defunctului se poate transmite prin moștenire testamentară, iar cealaltă parte prin moștenire legală (art. 955 alin. 2 C. civ.).

Rezultă că moștenirea este legală atunci când patrimoniul succesoral se transmite *persoanelor stabilite de lege* (în ordinea și în cote strict determinate). Moștenitorii legali pot fi: universali, cu titlu universal sau cu titlu particular.

În doctrină, moștenirea legală mai este cunoscută ca moștenire *ab intestat* (când defunctul nu a lăsat testament)³.

¹ Moștenirea legală este, „după spiritul Codului civil, *modul de transmitere cel mai natural* al patrimoniului unui defunct” (s.n.); a se vedea C. Hamangiu, I. Rosetti-Bălănescu, Al. Băicoianu, *Tratat de drept civil român*, vol. III, București, 1928, p. 364.

² „Moștenirea reglementată de lege este un efect al raporturilor de familie”; a se vedea M.B. Cantacuzino, *Elementele dreptului civil*, Editura All Educational, București, 1998, p. 204-205.

³ În dreptul roman, moartea *intestat* era considerată o dezoanare; a se vedea D. Alexandresco, *Principiile dreptului civil român*, vol. II, București, 1926, p. 19; C.S. Tomulescu, *Drept privat roman*, Universitatea din București, 1973, p. 202.

De menționat că termenul de moștenire *ab intestat* nu mai păstrează semnificația și nici dimensiunea din dreptul roman, care a consacrat-o (în sensul că, în dreptul nostru, nu mai constituie o excepție)¹.

§ 2. Moștenirea testamentară

Moștenirea este testamentară în cazul în care transmiterea patrimoniului defunctului (sau o parte a acestuia) are loc în temeiul voinței testatorului, manifestată prin testament.

Persoanele desemnate de testator să culegă moștenirea se numesc *legatari*.

Legatarul poate fi de asemenea: *universal* (cu vocație la întregul patrimoniu lăsat de defunct), *cu titlu universal* (cu vocație la o fracțiune din masa succesorală) și *cu titlu particular* (cu vocație la bunuri singulare, anume determinate).

§ 3. Coexistența moștenirii legale cu cea testamentară

Cele două feluri de moșteniri prevăzute de art. 955 alin. 1 C. civ. nu se exclud reciproc, ci moștenirea legală poate *coexista* cu cea testamentară².

Dacă testatorul a făcut un legat (sau mai multe) cu titlu universal, dar care nu epuizează întregul patrimoniu succesoral (de exemplu, a lăsat numai 1/2 sau 3/4 din patrimoniu), devoluțiunea moștenirii va fi testamentară în limitele legatului (sau legatelor) și legală pentru restul neacoperit.

De asemenea, dacă defunctul a lăsat prin testament întreaga moștenire altor persoane decât moștenitorii rezervatari, aceștia din urmă vor primi (în temeiul moștenirii legale) partea din moștenire

¹ În doctrină s-a apreciat că, alături de succesiunea legală „de drept comun”, există și o „succesiune legală *extraordinară* sau *anormală*” (s.n.) (de exemplu, bunurile prevăzute de art. 974 C. civ. se transmit prin moștenire, după alte reguli decât cele obișnuite); a se vedea D. Chirică, *Drept civil. Succesiuni și testamente*, Editura Rosetti, București, 2003, p. 31.

² În doctrina italiană, legătura dintre moștenirea legală și cea testamentară este asigurată de „*successione necessaria*”, caracteristică moștenitorilor care dobândesc în orice formă; a se vedea G. Falcione, *Successioni e Donazioni*, Simone, Napoli, 2002, p. 14.

cuvântă rezervei împotriva voinței liberale a testatorului, astfel că devoluțiunea moștenirii va fi în parte legală și în parte testamentară (pentru partea care nu încalcă rezerva succesorală)¹.

În consecință, moștenirea testamentară înlătură pe cea legală *numai dacă*:

a) testatorul a instituit unul sau mai mulți legatari universali care împreună *au vocație la întreaga moștenire*;

b) *nu există moștenitori rezervatari*.

În concluzie, în temeiul art. 955 alin. 2 și art. 1102 C. civ., o persoană poate să culeagă o parte din moștenire în calitate de legatar și o altă parte în calitate de moștenitor legal (deci, același moștenitor poate să *cumuleze cele două calități*)².

Secțiunea a III-a. Deschiderea moștenirii

Potrivit art. 954 C. civ., moștenirea unei persoane se deschide prin decesul acesteia. *Per a contrario*, o persoană în viață nu poate niciodată să transmită o moștenire și evident că nici nu se pot dobândi drepturi succesoriale de pe urma sa (*nulla viventis hereditas*). Mai mult, înainte de deschiderea moștenirii, nici nu se poate vorbi de moștenitori ori masă succesorală, patrimoniul succesoral și moștenitorii urmând să fie determinați numai după data deschiderii moștenirii³.

Deschiderea moștenirii trebuie înțeleasă ca fiind consecința juridică a încetării din viață a unei persoane fizice. Ea are ca efect transmiterea moștenirii către succesorii acesteia.

Faptul juridic care determină nașterea dreptului de moștenire îl constituie *moartea naturală a unei persoane*, constatată fizic prin examinarea cadavrului sau care a fost *declarată prin hotărâre jude-*

¹ A se vedea V. Stoica, L. Dragu, *Moștenirea legală*, Editura Universul juridic, București, 2012, p. 17; D. Macovei, I.E. Cadariu, *Drept civil. Succesiuni*, Editura Junimea, Iași, 2005, p. 17.

² Doctrina face distincție între *coexistența* calității de legatar și moștenitor legal și *dublarea* acestor calități. Pentru amănunte, a se vedea Fr. Deak, *op. cit.*, p. 10.

³ Numai moartea autorului îl transformă pe „moștenitorul prezumtiv” în „moștenitor efectiv”; a se vedea Fr. Terré, Y. Lequette, *Droit civil. Les successions. Les libéralités*, Dalloz, Paris, 1997, p. 34.

cătorească (în situațiile când constatarea fizică a decesului nu este posibilă)¹.

Dispariției unei persoane fizice nu are ca efect deschiderea moștenirii, pentru că „cel dispărut este socotit a fi în viață, dacă nu a intervenit o hotărâre declarativă de moarte rămasă definitivă” (art. 53 C. civ.).

Din punct de vedere juridic, deschiderea moștenirii presupune analiza sa sub două aspecte: *data* și *locul* deschiderii succesiunii.

§ 1. Data deschiderii moștenirii

A. Stabilirea momentului deschiderii moștenirii.

Momentul deschiderii moștenirii coincide cu momentul morții persoanei care lasă moștenirea (art. 954 alin. 1 C. civ.).

Persoana care pretinde moștenirea sau anumite drepturi asupra acesteia (succesibilul) trebuie să dovedească moartea, precum și data (uneori chiar ora și minutul) morții celui pe care vrea să îl moștenească.

De regulă, dovada morții, inclusiv data ei, se face cu *certificatul de deces* eliberat ca urmare a morții fizic constatate de organele abilitate de lege.

În cazul în care decesul nu poate fi constatat în mod direct, prin examinarea cadavrului uman, certificatul de deces se completează pe baza hotărârii judecătorești declarative de moarte, rămasă definitivă, care cuprinde și data stabilită de instanță ca fiind aceea a morții (art. 49 alin. 1 C. civ.). Astfel, persoana dispărută, despre care „există indicii că a încetat din viață, poate fi declarată moartă prin hotărâre

¹ Spre deosebire de legislația românească actuală, în dreptul vechi au existat situații în care *deschiderea moștenirii intervenea și în timpul vieții titularului*. De exemplu, în feudalism, când o persoană se călugărea, patrimoniul său urma două destinații: dacă viitorul monah lăsase testament, pentru partea dispusă prin legat, *moștenirea se deschidea la data intrării în călugărie* (iar pentru partea pentru care nu s-a dispus prin testament, dacă era cazul, moștenirea se deschidea la moartea acestuia și revenea mănăstirii); a se vedea *Hrisovul lui Ipsilanti-Vodă din 1766*, în Vl. Hanga, *Istoria statului și dreptului R.P.R.*, vol. I, București, 1957, p. 461.

judecătorească, *dacă au trecut cel puțin 2 ani* de la data primirii ultimelor informații sau indicii din care rezultă că era în viață” (s.n.)¹.

Ca excepție, de la termenul de mai sus, potrivit art. 50 C. civ., dispărutul „*în împrejurări deosebite, cum sunt inundațiile, cutremurul, catastrofa de cale ferată ori aeriană, naufragiul, în cursul unor fapte de război sau într-o altă împrejurare asemănătoare, ce îndreptățește a se presupune decesul, poate fi declarat mort, dacă au trecut cel puțin 6 luni* de la data împrejurării în care a avut loc dispariția”.

De asemenea, atunci *când este sigur că decesul s-a produs*, deși cadavrul nu poate fi găsit sau identificat, „moartea poate fi declarată prin hotărâre judecătorească, *fără a se aștepta împlinirea vreunui termen* de la dispariție” (art. 50 alin. 3 C. civ.).

Cel declarat mort este socotit că a încetat din viață la data pe care hotărârea rămasă definitivă *a stabilit-o ca fiind aceea a morții*.² Dacă hotărârea nu arată și ora morții, se socotește că cel declarat mort a încetat din viață în ultima oră a zilei stabilite ca fiind aceea a morții (art. 52 alin. 1 C. civ.). Data decesului astfel stabilit nu trebuie confundată cu data rămânerii definitive a hotărârii judecătorești (care, cel puțin practic, este posterioară)³.

Moartea, fiind un fapt material, dovada ei se poate face *prin orice mijloace de probă* admise de lege.

Persoanele interesate pot proba nu numai ziua morții, ci, dacă este cazul, chiar „clipa morții” (ora sau minutul, care au importanță practică numai în cazul în care două sau mai multe persoane, cu vocație succesorală reciprocă, au decedat la aceeași dată). De exemplu, cazul în care mai multe persoane decedază în „aceeași împrejurare”:

¹ Dacă data primirii ultimelor informații sau indicii despre cel dispărut nu se poate stabili cu exactitate, termenul de doi ani „se socotește de la sfârșitul lunii în care s-au primit ultimele informații sau indicii, iar în cazul în care nu se poate stabili nici luna, de la sfârșitul anului calendaristic” (art. 49 alin. 2 C. civ.).

² În practică s-a apreciat că termenul de acceptare a succesiunii urmează a fi calculat de la data rămânerii definitive a hotărârii declarative de moarte, *iar nu de la data stabilită în hotărâre*, ca fiind aceea a decesului; a se vedea T.S., dec. nr. 807/1959, în C.D. 1959, p. 195.

³ A se vedea G. Boroș, *Partea generală. Persoanele*, Editura Hamangiu, 2008, p. 483.

accident auto, aviatic, feroviar etc., fără a se putea stabili clipa morții fiecăruia, situație în care se instituie prezumția că *au murit în aceeași clipă*.

În cazul în care, după declararea judecătorească a morții, se descoperă certificatul de deces al celui declarat mort, orice persoană interesată poate cere anularea hotărârii (art. 55 C. civ.).

Deschiderea moștenirii (momentul ei) nu trebuie confundată cu deschiderea procedurii succesoriale notariale reglementate prin Legea nr. 36/1995.

B. Importanța datei deschiderii moștenirii.

Stabilirea momentului exact al deschiderii moștenirii prezintă importanță juridică deosebită, astfel:

a) în funcție de acest moment se determină *sfera persoanelor chemate la moștenire*, fie în temeiul legii, fie în baza unui testament, capacitatea lor succesorală și drepturile ce li se cuvin asupra moștenirii;

b) acest moment este cel până la care *retroactivează acceptarea sau renunțarea la moștenire* (prin curgerea termenului de un an, de exercitare a dreptului de opțiune succesorală – art. 1103 alin. 1 C. civ.);

c) în cazul în care sunt mai mulți moștenitori, acest moment marchează *începerea stării de indiviziune* între ei și acela până la care *retroactivează efectul constitutiv al împărțelii moștenirii*;

d) din acest moment, *actele (pactele) asupra moștenirii devin valabile* (știut fiind că, în principiu, actele asupra unei moșteniri nedeschise sunt nule absolut – 956 C. civ.)¹;

e) este momentul *compunerii și al stabilirii valorii masei succesoriale*;

¹ Inclusiv partajul voluntar, care nu poate fi făcut înainte de deschiderea succesiunii; a se vedea C. Toader, *Împărțeala moștenirii*, în C. Toader, L. Stănciulescu, R. Popescu, V. Stoica în Moștenirea testamentară. Transmisiunea și împărțeala moștenirii, Editura Actami, București, 1996, p. 161.

f) având în vedere principiul neretroactivității legii, este momentul în care se va *stabili legea care va cârmui devoluțiunea moștenirii*, în cazul conflictului în timp al unor legi succesoriale succesive¹.

De precizat că *actele juridice întocmite ulterior* deschiderii moștenirii sunt guvernate de legea în vigoare la data întocmirii lor, în virtutea principiului *aplicării imediate a legii noi* (de exemplu, acceptarea sau renunțarea la moștenire ori partajul între moștenitori etc.).

§ 2. Locul deschiderii moștenirii

A. Noțiunea de loc al deschiderii moștenirii.

Locul deschiderii moștenirii este cel al *ultimului domiciliu al defunctului*, indiferent dacă acesta corespunde sau nu cu locul decesului (art. 954 alin. 2 C. civ.).

Stabilirea ca loc al deschiderii moștenirii a ultimului domiciliu al defunctului are la bază prezumția că în acest loc se vor rezolva mai ușor problemele puse de deschiderea moștenirii, întrucât aici pot fi obținute date cu privire la moștenitori și patrimoniul defunctului².

Potrivit art. 87 C. civ., domiciliul persoane fizice „este acolo unde aceasta *declară că are locuința principală*” (s.n.). Domiciliul nu se confundă cu reședința, care este locuința secundară.

Când domiciliul defunctului nu a fost cunoscut, reședința va fi considerată domiciliu (art. 90 alin. 1 C. civ.).

Menționăm că domiciliul *convențional* nu are aplicație în materia locului deschiderii moștenirii, fiind instituit „în vederea exercitării drepturilor sau executării obligațiilor născute din acel act” (art. 97 C. civ.).

În situația de mai sus, se află și *domiciliul profesional*. Astfel, cel care exploatează o întreprindere *are domiciliul și la locul acelei întreprinderi*, în tot ceea ce privește *obligațiile patrimoniale* ce s-au născut sau urmează a se executa în acel loc (art. 96 C. civ.).

¹ Potrivit art. 91 din Legea nr. 71/2011, moștenirile deschise înainte de intrarea în vigoare a Noului cod civil sunt supuse legii în vigoare la data deschiderii moștenirii.

² A se vedea G. Boroj, *op. cit.* (2008), p. 453 și urm.

Dacă ultimul domiciliu (și nici reședința) al defunctului *nu este cunoscut* (de exemplu, defunctul a fost nomad) sau *nu se află pe teritoriul României*, moștenirea se deschide la *locul din țară aflat în circumscripția notarului public cel dintâi sesizat*, cu condiția ca în această circumscripție să existe *cel puțin un bun imobil* al celui care lasă moștenirea.

În cazul în care în patrimoniul succesoral *nu există bunuri imobile*, locul deschiderii moștenirii este *în circumscripția notarului public cel dintâi sesizat*, cu condiția ca în această circumscripție să se afle *bunuri mobile* ale celui ce lasă moștenirea (art. 954 alin. 3 C. civ.).

Atunci când în patrimoniul succesoral nu există bunuri situate în România, locul deschiderii moștenirii este în circumscripția notarului public cel dintâi sesizat.

Dispozițiile de mai sus se aplică corespunzător atunci când primul organ sesizat în vederea desfășurării procedurii succesoriale este instanța de judecată (art. 954 alin. 4 C. civ.)¹.

Dovada ultimului domiciliu se poate face în *două moduri*:

- cu certificatul de deces sau
- cu hotărârea judecătorească declarativă de moarte (art. 954 alin. 2 C. civ.).

B. Importanța practică a locului deschiderii moștenirii.²

Stabilirea locului deschiderii succesiunii are importanță pentru determinarea organelor competente teritorial să rezolve diferitele probleme juridice legate de moștenire:

a) orice persoană interesată ori secretarul consiliului local al localității *în raza căreia se aflau bunurile principale* ale defunctului, pot cere deschiderea procedurii succesoriale notariale;

b) procedura succesorală necontencioasă, reglementată de Legea nr. 36/1995, este de competența notarului public din biroul

¹ Potrivit art. 92 din Legea nr. 71/2011, dispozițiile art. 954 C. civ., referitoare la locul deschiderii moștenirii, se aplică numai procedurilor succesoriale notariale sau judiciare începute după intrarea în vigoare a Noului cod civil.

² Pentru importanța locului deschiderii moștenirii în doctrina și practica judiciară franceză, a se vedea J. Flour, H. Souleau, *Les successions*, Armand Colin, Paris, 1991, p. 16.

notarial situat în *circumscripția teritorială a judecătoriei* în care defunctul și-a avut ultimul domiciliu (art. 10 lit. a din lege); ca excepție, în cazul moștenirilor succesive, moștenitorii pot alege competența oricăruia dintre birourile notariale din circumscripția teritorială a judecătoriei în care a avut domiciliu cel din urmă autor (art. 10 lit. b din lege)¹;

c) instanța judecătorească competentă a judeca acțiunile privitoare la moștenire se determină tot în funcție de locul deschiderii moștenirii (chiar dacă în masa succesorală se găsesc imobile aflate în circumscripția altei instanțe)².

Instanța judecătorească a ultimului domiciliu al defunctului *este competentă să judece*:

a) cererile privitoare la *validitatea sau executarea* dispozițiilor testamentare;

b) cererile privitoare *la moștenire*, precum și cele privitoare la pretențiile reciproce ale moștenitorilor (petiția de ereditate, acțiunea în reducere, acțiunea de partaj succesoral etc.);

c) cererile legatarilor sau ale creditorilor defunctului *împotriva* vreunui dintre *moștenitori* sau *împotriva executorului testamentar*;

d) cererile privitoare la *anularea* certificatului de moștenitor eliberat de notarul public (art. 85 din Legea nr. 36/1995).

Precizăm că *acțiunile reale imobiliare fără legătură cu problemele succesoriale* (de exemplu, revendicarea unui bun care face obiectul unui legat cu titlu particular) sunt de competența instanței în circumscripția căreia *se află imobilul* (art. 13 C. proc. civ.)³.

Chiar dacă moștenirea este imobiliară, în ceea ce privește *împărțea moștenirii*, competența aparține instanței celui din urmă domiciliu al defunctului (art. 14 C. proc. civ.)⁴.

¹ Potrivit art. 10 lit. d din Legea nr. 36/1995, eliberarea duplicatelor și reconstituirea actelor notariale se fac de notarul public în al cărui birou se află originalul acestora.

² A se vedea V.M. Ciobanu, G. Boroi, T.C. Briciu, *Drept procesual civil*, Editura CH Beck, București, 2011, p. 452.

³ A se vedea Fr. Deak, *op. cit.*, p. 40; V. Stoica, L. Dragu, *op. cit.*, p. 40.

⁴ A se vedea M. Eliescu, *op. cit.* (I), p. 264.

Secțiunea a IV-a. Condiții generale ale dreptului de moștenire

Oricare ar fi temeiul prin care se transmite moștenirea (în temeiul legii sau prin dispozițiile testamentare), pentru ca o persoană să poată moșteni, în general, trebuie să îndeplinească două *condiții pozitive*, capacitatea de a moșteni și vocația la moștenire, precum și o *condiție negativă*, nedemnitarea succesorală (art. 957-962 C. civ.).

§ 1. Capacitatea de a moșteni

Potrivit art. 957 C. civ., „o persoană poate moșteni dacă există la momentul deschiderii moștenirii”. Astfel, *orice persoană care există* la deschiderea moștenirii *are capacitate succesorală*.

Capacitatea succesorală reprezintă *aptitudinea* unei persoane de a fi subiect de drepturi și obligații pe care le presupune calitatea de moștenitor.

Capacitatea succesorală nu trebuie confundată cu capacitatea de folosință și nici cu capacitatea de exercițiu, ea definindu-se separat de acestea.

Dovada „existenței” în momentul deschiderii moștenirii incumbă aceluia care pretinde drepturi asupra moștenirii (și care poate să fie moștenitorul în cauză sau succesorii săi în drepturi).

Moștenitorul poate face dovada în mod direct sau prin succesorii săi în drepturi [în această din urmă ipoteză, dobândirea moștenirii are loc prin „retransmitere” (moșteniri succesive), care nu trebuie să fie confundată cu moștenirea în „nume propriu” sau prin „reprezentare”]¹.

Menționăm că dovada vizează atât „existența” persoanei în momentul deschiderii moștenirii, cât și „corelația” ei cu momentul morții celui care lasă moștenirea.

În această ordine de idei, urmează să analizăm persoanele care au capacitate succesorală, precum și pe cele care nu au capacitate succesorală.

¹ În cazul moștenirii prin reprezentare, moștenitorul sau moștenitorii cu vocație succesorală legală pretind drepturile succesoriale ale ascendentului decedat la data deschiderii moștenirii, urcând în locul acestuia (art. 965 și urm. C. civ.).

A. Persoane care au capacitate succesorală.

a). Persoanele fizice în viață la data deschiderii succesiunii.

Acestea au capacitate succesorală fără deosebire de rasă, de naționalitate, de origine etnică, de limbă, de religie, de sex, de opinie, de apartenență politică, de avere sau de origine socială (art. 4 din Constituție).

Dovada se face cu actele de stare civilă, iar, în caz de deces al moștenitorului care a fost în viață la data deschiderii moștenirii, cu certificatul de deces sau hotărârea judecătorească definitivă declarativă de moarte, din care rezultă că moartea moștenitorului a intervenit după deschiderea succesiunii, persoanele interesate putând dovedi contrariul prin orice mijloace de dovadă admise de lege.

Dacă moștenitorul moare imediat după deschiderea succesiunii, drepturile sale succesoriale (inclusiv dreptul de opțiune succesorală) vor trece la propriii săi moștenitori, ca parte componentă a patrimoniului succesoral lăsat de el.

De precizat că legea *nu condiționează capacitatea succesorală de durata vieții moștenitorului după data deschiderii moștenirii.*

b). Persoanele concepute, dar nenăscute la data deschiderii succesiunii.

Conform art. 36 C. civ., existența persoanei fizice începe în ziua nașterii, iar copilul conceput se consideră că există, cu singura condiție de a se naște viu.

De precizat că *este suficient ca acel copil conceput să se nască viu* (și nu neapărat viabil).

Fiind o chestiune de fapt, cel care pretinde moștenirea în numele copilului trebuie să dovedească, cu orice mijloace de probă admise de lege, data concepției copilului, situarea acestei date înainte de momentul deschiderii succesiunii și că el s-a născut viu.

Întrucât stabilirea cu exactitate a momentului concepției nu este posibilă, art. 412 alin. 1 C. civ. prevede o prezumție legală cu privire la perioada concepției.

Timpul legal al concepției reprezintă intervalul de timp „cuprins între a trei sute și a o sută optzecea zi dinaintea nașterii

copilului”¹. De exemplu, dacă se va face dovada că un copil s-a născut viu înainte de a fi trecut trei sute una zile din momentul morții lui *de cuius*, prin aplicarea prezumției timpului legal al concepției, acesta dobândește capacitate succesorală (chiar dacă, la momentul deschiderii succesiunii, încă nu se născuse).

De precizat că prezumția timpului legal al concepției are *caracter relativ*, în sensul că se poate dovedi în justiție, prin mijloace de probă științifice, faptul concepției copilului chiar în afara acestui interval sau într-o anumită perioadă din interval (art. 412 alin. 2 C. civ.)².

c). Persoanele dispărute.

Potrivit art. 53 C. civ., „cel dispărut este socotit a fi în viață, dacă nu a intervenit o hotărâre declarativă de moarte rămasă definitivă”.

Rezultă că persoanele dispărute au capacitate succesorală, fiind prezumate de lege a fi în viață³.

Capacitatea succesorală a dispărutului este însă numai „*provizorie*”, având drept finalizare fie reparația persoanei, fie constatarea fizică a morții sau declararea prin hotărâre judecătorească definitivă a morții acesteia.

În schimb, capacitatea succesorală (provizorie) a dispărutului se *desființează cu efect retroactiv* dacă se constată, fizic sau prin hotărâre judecătorească definitivă declarativă de moarte, că acesta (persoana dispărutului) nu mai exista la data morții celui care lasă moștenirea, fiind, în această situație, precedat lui *de cuius*.

În ipoteza de mai sus, se apreciază că persoana dispărută nu a avut capacitate succesorală și deci bunurile ce s-au primit drept

¹ *Prezumția legală* „are o aplicare generală și, deci, se impune a fi luată în considerare și în privința stabilirii capacității succesorale”; a se vedea Al. Bacaci, Gh. Comăniță, *Drept civil. Succesiunile*, ed. a 2-a, Editura CH Beck, București, 2006, p. 35-36.

² Pentru amănunte privind prezumția timpului legal al concepției copilului, a se vedea D. Lupașcu, C.M. Crăciunescu, *Dreptul familiei*, Editura Universul Juridic, București, 2011, p. 277.

³ A se vedea V. Stoica, L. Dragu, *op. cit.*, p. 46; D. Macovei, I.E. Cadariu, *op. cit.*, p. 32.

moștenire în numele acesteia trebuie restituite, adică aduse la masa succesorală (sporind cotele celorlalți comoștenitori, dacă este cazul).

d). Persoanele juridice.

Persoanele juridice au capacitatea de a dobândi moștenirea dacă sunt în ființă la data deschiderii acesteia, având capacitate succesorală de la data înregistrării (dacă sunt supuse înregistrării) sau de la data actului de înființare ori de la data autorizării constituirii lor (art. 205 alin. 1 și 2 C. civ.).

În cazul fundațiilor testamentare, capacitatea succesorală se dobândește din momentul deschiderii moștenirii testatorului, chiar și în cazul în care liberalitățile nu sunt necesare pentru ca persoana juridică să ia ființă în mod legal (art. 208 C. civ.).

Caracteristic persoanelor juridice este faptul că pot dobândi moștenirea însă, *exclusiv prin legat cuprins în testament* (deci, exclusiv prin moștenire testamentară).

Ca și în cazul persoanelor fizice, legea recunoaște și persoanelor juridice o capacitate de folosință *anticipată* (care include incontestabil și capacitatea succesorală), de la data actului de înființare, în măsura în care bunurile succesoriale sunt necesare pentru ca persoana juridică să ia ființă în mod valabil (art. 205 alin. 3 C. civ.).

Ca o particularitate a persoanei juridice *fără scop lucrativ*, dreptul care formează obiectul liberalității (legatului) trebuie să corespundă scopului pentru care aceasta a fost creată, deci trebuie respectat *principiul specialității capacității de folosință* (art. 206 alin. 2 C. civ.). Astfel, legatul care nu corespunde scopului va fi *nul sau caduc*, după cum incapacitatea a existat în momentul întocmirii testamentului sau a survenit ulterior, dar înainte de deschiderea moștenirii.

B. Persoane care nu au capacitate succesorală.

a). Predecedații și persoanele juridice care au încetat să mai aibă ființă.

Potrivit art. 957 alin. 1 C. civ., numai persoanele care „există” la data deschiderii succesiunii au capacitate succesorală.

Per a contrario, rezultă că *nu au capacitate succesorală* persoanele fizice care nu mai sunt în viață (predecadate), precum și

persoanele juridice care au încetat să mai aibă ființă în momentul deschiderii moștenirii.

Deși precedatul este exclus de la moștenire în cadrul moștenirii legale, descendenții săi vor putea veni la succesiune în condițiile prevăzute de lege pentru reprezentarea succesorală.

De exemplu, copiii unui precedat, la momentul morții bunicului lor (tatăl precedatului), vor putea totuși veni la noua moștenire deschisă, urcând în locul ascendentului lor.

Dacă descendenții nu îndeplinesc condițiile impuse de lege pentru reprezentarea succesorală, ei nu vor avea drepturi asupra părții din moștenirea lui *de cuius* (ce s-ar fi convenit persoanei precedate, dacă ea ar fi existat la data deschiderii moștenirii), iar patrimoniul succesoral va fi cules de moștenitorii în viață.

Copilul conceput înaintea deschiderii moștenirii, dar născut mort după aceasta, se consideră că nu a existat (și nu mai prezintă interes în materie).

b). Comorienții și codecedații.

Potrivit art. 957 alin. 2 C. civ., dacă „în cazul morții mai multor persoane, nu se poate stabili că una a supraviețuit alteia, acestea nu au capacitatea de a se moșteni una pe alta”. În doctrină *persoanele care decedează în același timp* sunt cunoscute sub numele de „comorienți” sau „codecedați” (după caz).

Comorienții sunt persoane decedate în *aceeași împrejurare* și în condiții de natură a nu se putea stabili dacă una a supraviețuit alteia.

Codecedații sunt persoane decedate în *împrejurări diferite*, de natură a nu se putea stabili care a supraviețuit celeilalte. Astfel, sfera mai largă a codecedaților cuprinde și categoria (mai restrânsă) a comorienților.

Din cele de mai sus rezultă că deosebirea dintre comorienți și codecedați este dictată de împrejurările (locul) decesului, care pot fi asemănătoare sau diferite.

Asemănarea dintre codecedați sau comorienți constă în *imposibilitatea determinării ordinii în care s-au produs decesele persoanelor* respective și, deci, a determinării vocației succesoriale.

De reținut că problema codecedaților (sau a comorienților) prezintă importanță teoretică și practică numai în măsura în care există vocație (*chemare*) succesorală reciprocă¹.

Precizăm că în dreptul roman, problema comorienților era rezolvată diferit. Astfel, se prezuma că persoanele socotite mai puternice după sex și vârstă au supraviețuit și, deci, fiind în viață la data deschiderii moștenirii, aveau capacitate succesorală. Ca excepție, dacă între comorienți nu exista legătură de sânge (de rudenie), se considera că ei au murit deodată.

Soluția adoptată de dreptul nostru, care a consacrat *prezumția morții concomitente*, este indiscutabil mai justă, prezumția supraviețuirii în funcție de vârstă și sex fiind criticată chiar și în literatura juridică a țărilor unde legislația încă o mai prevede.

Concret, s-a argumentat că, dacă moartea se produce cu ocazia unei catastrofe aeriene sau feroviare ori cu ocazia prăbușirii unei construcții din cauza cutremurului de pământ etc., ce importanță mai prezintă rezistența fizică (în funcție de vârstă sau sex) a persoanelor în cauză²?

Rezultă că persoanele care au decedat dar „nu se poate stabili că una a supraviețuit alteia” (indiferent că sunt „codecedați” sau „comorienți”) *nu se vor putea moșteni* deoarece, nesupraviețuind una alteia, niciuna nu dobândește capacitate succesorală (chiar dacă au vocație succesorală reciprocă)³.

Soluția de mai sus a fost consfințită prin dispozițiile art. 957 alin. 2 C. civ., care nu face distincție, sub acest aspect, între comorienți și codecedați.

În concluzie, codecedații (comorienții) sunt:

– două sau mai multe persoane cu vocație succesorală reciprocă:

¹ A se vedea I. Adam, A. Rusu, *Drept civil. Succesiuni*, Editura All Beck, București, 2003, p. 38.

² Presumția morții concomitente, în acest caz, este, de cele mai multe ori, cea mai echitabilă; a se vedea Fr. Deak, *op. cit.*, p. 55.

³ Calitatea de comorier se constată de instanță, pe baza probelor administrate; a se vedea C.A. București, s. a III-a civ., dec. nr. 1106/2002, în *Practică judiciară civilă 2001-2002*, p. 302.

- decedate în împrejurări asemănătoare (comorienți) sau diferite (codecedați);
- în imposibilitate de a se stabili ordinea deceselor.

§ 2. Vocația (chemarea) la moștenire

Dreptul la moștenire nu se analizează în sensul unei aptitudini generale a persoanei, ci în sensul *dreptului concret* asupra unei moșteniri deschise.

Pe lângă capacitatea succesorală, *vocația* (chemarea) la moștenire este cea de-a doua condiție pozitivă pe care trebuie să o îndeplinească o persoană fizică sau juridică ori statul pentru a culege moștenirea lăsată de defunct¹.

Cel care pretinde moștenirea poate dobândi vocație succesorală fie *în virtutea legii* (dacă nu a fost lăsat testament ori dacă a fost făcut un testament, însă este ineficace), fie *în virtutea testamentului lăsat de defunct* (art. 962 C. civ.).

Legea conferă vocație la moștenire rudelor defunctului, soțului supraviețuitor (iar în cazul moștenirii vacante, comunei, orașului, municipiului sau statului)².

Vocația succesorală testamentară poate să aparțină, în principiu, oricărei persoane cu capacitate succesorală, testamentul lăsat de defunct fiind recunoscut de lege, cu anumite limitări, ca temei al vocației la moștenire.

Vocația la moștenire are un înțeles dublu:

- în *sens general*, desemnează vocația potențială (eventuală) a unor persoane de a culege moștenirea lăsată de o altă persoană (în acest sens, se vorbește, de exemplu, despre vocația succesorală legală a rudelor în linie directă, fără limită în grad);

¹ A nu se confunda vocația (chemarea) la moștenire cu devoluțiunea moștenirii. Devoluțiunea succesorală este determinarea persoanelor chemate să moștenească patrimoniul unei persoane fizice decedate.

² Dovada statutului civil al unei persoane se face, de regulă, cu certificatul de stare civilă. Cu toate acestea, instanța poate încuviința și alte probe pentru stabilirea raportului de rudenie, cu condiția ca aceste probe să nu fie contrarii certificatului de stare civilă prezentat; a se vedea T.S., dec. civ. nr. 2013/1956 în C.S. Ricu, *Moștenirea legală. Partajul succesoral*, Editura Hamangiu, București, 2009, p. 31.

– în *sens concret* (vocație concretă, utilă), desemnează prin devoluțiunea succesorală – ca mijloc de selecție – acele persoane care vor culege efectiv moștenirea lăsată de defunct.

Existența vocației succesorale concrete presupune *două condiții*:

– una pozitivă: vocația succesorală generală și

– una negativă: persoana în cauză să nu fie înlăturată de la moștenire de un alt succesibil.

De menționat că nici vocația succesorală generală și nici cea concretă *nu se confundă cu aptitudinea* general abstractă a unei persoane *de a se bucura*, în conținutul capacității sale de folosință, de *dreptul de moștenire* garantat prin art. 46 din Constituție.

Dreptul la moștenire, ca o aptitudine abstractă, „devine *potențial* prin intermediul vocației succesorale generale și *efectiv* prin vocația concretă la moștenire” (s.n.)¹.

§ 3. Nedemnitățile succesorală

A. Definiție, caractere, natură juridică.

Pentru ca o persoană să poată veni la moștenire (pe lângă condiția vocației succesorale), ea trebuie să îndeplinească și o condiție negativă, și anume *să nu fie nedemnă* de a moșteni (art. 958-961 C. civ.).

Nedemnitățile (nevredniciile) succesorală reprezintă decăderea moștenitorului din dreptul de a-l moșteni pe defunct, atunci când s-a făcut vinovat de o faptă gravă față de defunct (sau față de libertatea acestuia de a dispune prin testament) ori față de un alt succesibil².

Literatura juridică face distincție între nedemnitățile și incapacitatea succesorală (între cele două instituții ale dreptului de moștenire existând, evident, asemănări, care însă nu le fac identice)³.

¹ Pentru profunzimea delimitărilor, a se vedea Fr. Deak, *op. cit.*, p. 58.

² A se vedea V. Stoica, L. Dragu, *op. cit.*, p. 54.

³ Principalele deosebiri dintre nedemnitățile și incapacitatea succesorală se referă la sfera de aplicare, caracterul efectelor și sarcina probei; a se vedea M. Eliescu, *op. cit.*, p. 80-81.

Nedemnitățile succesorală este *sanctiunea civilă*¹ care se aplică nedemnului vinovat de săvârșirea unei fapte față de cel care lasă moștenirea sau față de memoria acestuia.

Sanționarea nedemnului cu excluderea de la moștenire este *opera legii* sau a *instanței de judecată* (și nu a voinței celui care lasă moștenirea).

În concluzie, nedemnitățile succesorală se caracterizează prin următoarele:

a). Nedemnitățile privește atât *moștenirea legală*, cât și *legatele* cu care nedemnul a fost gratificat prin testament.

b). Nedemnitățile *operează de drept* sau poate fi *judiciară* (declarată de instanța judecătorească).

c). Efectele nedemnității de drept sau judiciare *pot fi înlăturate expres prin testament sau prin act autentic notarial* de către cel care lasă moștenirea.

d). Nedemnitățile *se aplică și produce efecte numai în privința autorului faptei*, nu și față de alte persoane chemate la moștenirea defunctului în nume propriu sau prin reprezentare.

e). *Domeniul de aplicare a sancțiunii nu poate fi extins la alte moșteniri*, nedemnul fiind înlăturat numai de la moștenirea persoanei față de care a săvârșit faptele (sub acest aspect nedemnitățile producând efecte relative).

f). Sancțiunea nedemnității este prevăzută *numai pentru fapte săvârșite cu vinovăție*, astfel că moștenitorul trebuie să fi acționat cu discernământ.²

B. Felurile nedemnității succesorală.

După sursa sa, distingem între: nedemnitățile de drept și nedemnitățile judiciare.

a). Nedemnitățile de drept. Potrivit art. 958 alin. 1 C. civ., este de drept nedemnă de a moșteni:

¹ În doctrină, nedemnitățile a fost calificată și ca *pedeapsă civilă* (a se vedea M. Eliescu, *op. cit.*, p. 73). Ne raliem doctrinei majoritare potrivit căreia nedemnitățile este o *sanctiune civilă*.

² Fiind vorba despre săvârșirea unei fapte (și nu acte juridice), se vor aplica regulile de la angajarea răspunderii civile delictuale (privind discernământul).

– persoana condamnată penal pentru săvârșirea unei infracțiuni cu *intenția de a-l ucide pe cel care lasă moștenirea*;

– persoana condamnată penal pentru săvârșirea, înainte de deschiderea moștenirii, a unei infracțiuni cu *intenția de a-l ucide pe un alt succesibil* care, dacă moștenirea ar fi fost deschisă la data săvârșirii faptei, ar fi înlăturat sau ar fi restrâns vocația la moștenire a făptuitorului.

Când condamnarea pentru faptele de mai sus a fost împiedicată prin decesul autorului faptei, prin amnistie sau prin prescripția răspunderii penale, nedemnitățile operează numai dacă acele fapte au fost constatate printr-o hotărâre judecătorească civilă definitivă (art. 958 alin. 2 C. civ.).

Nedemnitățile de drept poate fi constatată oricând, la cererea oricărei persoane interesate sau din oficiu de către instanța de judecată ori de către notarul public, pe baza hotărârii judecătorești din care rezultă nedemnitățile.

b). Nedemnitățile judiciare. Potrivit art. 959 alin. 1 C. civ., „poate fi declarată nedemnă de a moșteni”:

– persoana condamnată penal pentru săvârșirea, cu intenție, împotriva celui care lasă moștenirea a unor fapte grave de violență, fizică sau morală, ori, după caz, a unor fapte care au avut ca urmare moartea victimei;

– persoana care, cu rea-credință, a ascuns, a alterat, a distrus sau a falsificat testamentul defunctului;

– persoana care, prin dol sau violență, l-a împiedicat pe cel care lasă moștenirea să întocmească, să modifice sau să revoce testamentul.

Sub sancțiunea decăderii, orice succesibil poate cere instanței judecătorești să declare nedemnitățile *în termen de un an de la data deschiderii moștenirii*¹.

Dacă hotărârea de condamnare pentru faptele prevăzute la alin. 1 lit. a se pronunță ulterior datei deschiderii moștenirii, termenul

¹ De precizat că introducerea acțiunii constituie un act de acceptare tacită a moștenirii de către succesibilul reclamant. Ea se poate face și de comuna, orașul sau, după caz, municipiul în a cărui rază teritorială se aflau bunurile la data deschiderii moștenirii (art. 959 alin. 2 și 6 C. civ.).

de un an se calculează de la data rămânerii definitive a hotărârii de condamnare.

Atunci când condamnarea pentru faptele grave de violență (ce au produs moartea victimei) este împiedicată prin decesul autorului faptei, prin amnistie sau prin prescripția răspunderii penale, nedemnitățile se poate declara dacă acele fapte au fost constatate printr-o hotărâre judecătorească civilă definitivă. În acest caz, termenul de un an curge de la apariția cauzei de împiedicare a condamnării, dacă aceasta a intervenit după deschiderea moștenirii (art. 959 alin. 4 C. civ.).

În celelalte cazuri, termenul de un an curge de la data când succesibilul a cunoscut motivul de nedemnitățile, dacă această dată este ulterioară deschiderii moștenirii (art. 959 alin. 5 C. civ.)¹.

C. Efectele nedemnității.

Principalul efect al nedemnității constă în faptul că, în puterea legii, titlul de moștenitor al nedemnului *este desființat retroactiv*.

Se consideră că nedemnul nu a avut niciodată dreptul la moștenirea defunctului. În fapt, nedemnul „este înlăturat *atât de la moștenirea legală, cât și de la cea testamentară*” (art. 960 alin. 1 C. civ.).

Efectele nedemnității prezintă particularități, după cum se produc față de nedemn, față de urmașii săi sau față de terți.

a). Efectele nedemnității față de nedemn. Nedemnul *nu va putea reclama partea sa de moștenire* (nici măcar rezerva), întrucât *titlul său de moștenitor este desființat de la data deschiderii succesiunii*.

Partea de moștenire la care ar fi avut dreptul nedemnul se va cuveni, în temeiul legii, celor cu care ar fi venit împreună sau pe care prezența sa i-ar fi înlăturat de la moștenire.

Rezultă că înlăturarea de la moștenire a nedemnului va fi profitabilă pentru comoștenitorii legali sau pentru moștenitorii legali subsecvenți. De această situație pot profita și legatarii sau donatarii,

¹ Potrivit art. 93 din Legea nr. 71/2011, dispozițiile referitoare la nedemnitățile de drept sau judiciară se aplică numai faptelor săvârșite după intrarea în vigoare a Noului cod civil.

în cazul în care nedemnul era un moștenitor rezervatar (a cărui rezervă putea determina reducțiunea unor liberalități excesive).

Dacă nedemnul a intrat în posesia bunurilor moștenirii înainte de constatarea nedemnității, va fi obligat să le restituie persoanelor îndreptățite.

Restituirea se face, în principiu, *în natură* (iar dacă aceasta nu mai este posibilă, întrucât bunul a pierit – din diferite motive –, nedemnul va fi obligat să plătească despăgubiri).

Posesia exercitată de nedemn asupra bunurilor moștenirii este considerată *posesie de rea-credință*. Astfel, nedemnul va fi obligat să restituie și fructele naturale, industriale sau civile (iar dacă restituirea în natură nu este posibilă, va restitui valoarea lor).

Nedemnul are dreptul să i se înapoieze sumele plătite pentru *achitarea datoriilor moștenirii*, precum și *cheltuielile necesare și utile*.

Drepturile și obligațiile nedemnului față de moștenire, care se stinseseră prin confuziune, vor renaște în urma excluderii nedemnului de la succesiune¹.

b). Efectele nedemnității față de descendenții nedemnului.

Descendenții nedemnului pot veni la moștenire prin reprezentarea ascendentului lor nedemn (chiar aflat în viață), dar și în nume propriu.

Precizăm că, în condițiile Noului cod civil, „nedemnul, chiar aflat în viață la data deschiderii moștenirii” poate fi reprezentat (art. 967 alin. 1 C. civ.)².

Cu alte cuvinte, fiii și fiicele nedemnului pot veni la moștenirea defunctului și prin reprezentarea tatălui lor nedemn. Astfel, sub acest aspect, sancțiunea nedemnității nu produce efecte și față de ei.

De exemplu, dacă defunctul a avut doi copii, dintre care numai unul este nedemn, *copiii nedemnului îl vor putea moșteni pe bunicul lor prin reprezentarea tatălui lor nedemn*.

¹ A se vedea Fr. Deak, *op. cit.*, p. 73.

² De remarcat că Noul cod civil a renunțat la condiția ca „locul reprezentat să fie util”, în sensul că cel reprezentat trebuia să aibă chemare la moștenire, adică să nu fi fost înlăturat ca nedemn, dacă era în viață la data deschiderii succesiunii.

Atunci când însă unicul copil al defunctului este nedemn, fiul nedemnului poate veni la moștenire *în nume propriu* (în baza principiului proximității).

Apreciem astfel, că în situația de mai sus, fiul nedemnului va putea culege în nume propriu moștenirea lăsată de bunic, întrucât, în lipsă de moștenitori de un grad mai apropiat, el este chemat la moștenire fără ajutorul reprezentării (nedemnul fiind considerat că nu există, fiind „înlăturat atât de la moștenirea legală, cât și de la cea testamentară” – art. 960 alin. 1 C. civ.).

Soluțiile de mai sus, referitoare la efectele nedemnității față de descendenții nedemnului, *sunt valabile și în privința copiilor fraților sau ai surorilor defunctului*.

De precizat că dispozițiile art. 965 C. civ., în materia reprezentării succesoriale, vizează toți reprezentanții - moștenitorii legali „de un grad mai îndepărtat”, nu numai descendenții nedemnului. Astfel, sunt incluși în această categorie și „descendenții subsecvenți ai nedemnului” (pe linie colaterală). De exemplu, strănepotul de frate al nedemnului.

c). Efectele nedemnității față de terți. Este posibil ca nedemnul să fi încheiat acte juridice cu terțe persoane referitoare la bunurile moștenirii (de exemplu, a vândut un bun, a constituit o ipotecă asupra unui imobil etc.), în perioada dintre deschiderea succesiunii și constatarea nedemnității sale. Întrebarea care se pune este: care va fi soarta acestor acte?

Întrucât nedemnitatea desființează titlul de moștenitor al nedemnului cu efect retroactiv, de la data deschiderii moștenirii, în principiu și actele subsecvente încheiate de nedemn vor fi *desființate cu efect retroactiv* (*nemo dat quod non habet și resolutio iure dantis, resolvitur ius accipientis*).

Înseamnă că, în principiu, nedemnitatea produce efecte și față de terți, soluție care se justifică în cazul terților de rea-credință, dar nu și în cazul terților de bună-credință, care au crezut în valabilitatea titlului de moștenitor al nedemnului.

Ca excepție, potrivit art. 960 alin. 3 C. civ., „sunt valabile” și „se mențin”:

- *actele de conservare, precum și actele de administrare*, în măsura în care profită moștenitorilor, încheiate între nedemn și terți;
- *actele de dispoziție* cu titlu oneros încheiate între nedemn și *terții dobânditori de bună-credință*.

În cazul în care actul juridic este menținut, nedemnul va fi obligat să plătească despăgubiri moștenitorilor adevărați, ca posesor de rea-credință, iar dacă actul va fi desființat cu efect retroactiv, nedemnul va putea fi acționat de către terț pentru evicțiune (art. 1018, art. 1748 C. civ., art. 1695 și urm. C. civ.).

d). Înlăturarea efectelor nedemnității. Efectele nedemnității de drept sau judiciare „pot fi înlăturate expres prin testament sau printr-un act autentic notarial” (separat), de către cel care lasă moștenirea.

Înlăturarea efectelor nedemnității (iertarea nedemnului) se face numai prin *declarație expresă* (cuprinsă în testament sau actul notarial).

De precizat că, în lipsa declarației exprese, „legatul lăsat nedemnului după săvârșirea faptei care atrage nedemnitățile” *nu înlătură efectele acestora* (art. 961 alin. 1 C. civ.).

De precizat că efectele nedemnității „nu pot fi înlăturate prin reabilitarea nedemnului, amnistie intervenită după condamnare, grațiere sau prin prescripția executării pedepsei penale” (art. 961 alin. 2 C. civ.).

D. Invocarea nedemnității de drept și judiciare.

Invocarea nedemnității succesorală este distinctă, după cum nedemnitățile sunt judiciare sau de drept.

Nedemnitățile judiciare pot fi invocate, în principiu, numai de persoanele interesate, cum sunt: comoștenitorii legali, moștenitorii legali subsecvenți, legatarii sau donatarii etc.

Nedemnitățile judiciare pot fi invocate și de creditorii persoanelor, pe calea acțiunii oblice, *dreptul de a invoca nefiind exclusiv personal* (art. 1560-1561 C. civ.).

În doctrină și în practica judecătorească s-a pus problema dacă nedemnul poate invoca propria sa nedemnitățile?

Majoritatea autorilor au opinat că este admisibilă invocarea nedemnității de către nedemn, „deoarece aceasta *operează de drept*, nedemnul referindu-se doar la faptul consumat al îndepărtării sale de la moștenire prin efectul legii”¹. Apreciem, în contextul actual, că nedemnul poate invoca numai propria-i nedemnitate de drept (prevăzută de art. 958 C. civ.).

Nedemnitatea *poate fi invocată împotriva nedemnului cât timp acesta este în viață*, iar dacă – după deschiderea succesiunii – a intrat în stăpânirea bunurilor succesiunii și a decedat înainte de constatarea nedemnității, *împotriva moștenitorilor săi legali sau testamentari* care stăpânesc aceste bunuri.

Nedemnitatea de drept poate fi invocată (și pronunțată) de instanța de judecată² *numai după deschiderea moștenirii și numai dacă vocația succesorală legală a nedemnului este concretă* (el nefiind înlăturat de la moștenire prin prezența unor moștenitori în rang preferabil)³.

¹ A se vedea M. Eliescu, *op. cit.*; Fr. Deak, *op. cit.*, p. 79-81; D. Chircă, *op. cit.*, p. 57.

² Preluând spiritul dispozițiilor art. 1247 alin. 3 C. civ., potrivit cărora „instanța este obligată să invoce din oficiu nulitatea absolută”, apreciem că invocarea nedemnității de drept *nu este numai o posibilitate oferită instanței de judecată, ci chiar o obligație*.

³ Nedemnitatea de drept poate fi invocată și de procuror; a se vedea V. Stoica, L. Dragu, *op. cit.*, p. 67.